

Marek Kulik

profesor doktor habilitowany, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii,
Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0191-6558>
udział w autorstwie tekstu – 50%

Stanisław Zabłocki

sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku
udział w autorstwie tekstu – 50%

O niektórych aspektach ostatnich zmian w Kodeksie karnym dotyczących warunkowego przedterminowego zwolnienia

Słowa kluczowe: *warunkowe przedterminowe zwolnienie, demokratyczne państwo prawa, zakaz tortur oraz okrutnego, nieludzkiego traktowania lub karania, zasada ochrony zaufania*

Ustawa z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹ w zasadniczym swym trzonie weszła w życie, zgodnie z treścią jej art. 33, dnia 1.10.2023 r.² Tym razem odrzucenie jej przez Senat oraz liczne opinie krytyczne, które zostały wobec niej sformułowane w okresie *vacatio legis*, wskazujące na to, że wiele przewidzianych w niej zmian budzi poważne wątpliwości w zakresie zgodności z regułami konstytucyjnymi oraz

¹ Ustawa z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 2600 ze zm.), dalej – ustawa z 7.07.2022 r. albo ustawa nowelizacyjna.

² Pomimo że z uwagi na jej liczne wady i usterki *vacatio legis* była przedłużana – zob. art. 5 ustawy z 26.01.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 403) – to okres ten nie został wykorzystany, niestety, na korekturę wszystkich błędów i na wyjaśnienie wątpliwości nasuwających się na tle jej treści. Jest to o tyle zaskakujące, że jest to akt prawny będący w dużym zakresie wierną kopią uchwalonej przez parlament poprzedniej kadencji ustawy z 13.06.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, która wówczas – na szczęście – nie weszła w życie, bowiem zaskarżył ją do Trybunału Konstytucyjnego w tzw. prewencyjnym trybie Prezydent RP, a Trybunał wyrokiem z 14.07.2020 r., Kp 1/19 (M.P. poz. 647) uznał, iż jest ona w całości niezgodna z art. 7 w zw. z art. 112 oraz z art. 119 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.), dalej – Konstytucja RP.

unormowaniami traktatowymi i pozwala na formułowanie tak daleko idących wniosków jak ten, że uchwalanie takich ustaw może przyczynić się do kwestionowania przynależności Rzeczypospolitej Polskiej do wspólnoty państw praworządnych³, nie zapobiegły temu, iż Sejm odrzucił *veto* Izby Wyższej, a Prezydent RP zdecydował się na podpisanie ustawy.

Generalny kierunek nowelizacji prowadzi do zaostrzenia zasad odpowiedzialności karnej za wszystkie, a nie wyłącznie za najpoważniejsze przestępstwa, co związane jest nie tylko ze zmianą przepisów w zakresie określenia tzw. ustawowych granic sankcji za szereg typów przestępstw, ale także – co oceniamy jako jeszcze niebezpieczniejsze – z fundamentalną przebudową przepisów dotyczących tzw. sądowego wymiaru kary⁴ (w tym także kary łącznej) oraz instytucji o charakterze probacyjnym (w tym także warunkowego przedterminowego zwolnienia).

Właśnie tym ostatnim zmianom, dotyczącym instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności, jest poświęcone niniejsze opracowanie. Zmiany te istotnie przebudowują całą instytucję warunkowego zwolnienia, a ich kompleksowe, a jednocześnie pogłębione, a nie jedynie pobieżne, omówienie wymagałoby napisania materiału tak obszernego, iż propozycja zamieszczenia go w jednym (nawet tzw. podwójnym) numerze „Przeglądu Sądowego” napotkałaby, i słusznie, zdecydowany sprzeciw redakcji. Zatem celem niniejszego artykułu jest odniesienie się do jedynie dwóch szczególnych kwestii związanych z nowelizacją art. 78 § 3 k.k., który dotyczy warunkowego przedterminowego zwolnienia z kary dożywotniego pozbawienia wolności. Liczymy jednak na to, że w nieodległym czasie możliwe będzie na tych samych łamach dopełnienie omówienia zmian w zakresie tej ważnej instytucji czy to przez nas, czy przez innych autorów.

W stanie prawnym sprzed wejścia w życie ustawy z 7.07.2022 r. warunkowe przedterminowe zwolnienie możliwe było, przy zachowaniu dodatkowych wymagań, po odbyciu przez skazanego 25 lat kary pozbawienia wolności. Ustawa z 7.07.2022 r. wydłuża ten okres do lat 30⁵. Już sama ta zmiana nasuwa poważne wątpliwości, a wydłużenie terminu jest mało uzasadnione z kryminalno-politycznego punktu widzenia, zaś bardzo kontrowersyjne w aspekcie konieczności respektowania tzw. prawa do nadziei, do którego nawiązuje orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Kwestii tej poświęcimy niżej jednak

³ Zob. pkt 1 ekspertyzy z 19.07.2022 r., sporządzonej przez pracowników Instytutu Prawa Karnego Uniwersytetu Jagiellońskiego A. Barczak-Oplustil, M. Iwańskiego, M. Małeckiego i Sz. Tarapatę, opublikowanej na stronie internetowej Krakowskiego Instytutu Prawa Karnego – *Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 762)*, <https://kiptk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/> (dostęp 6.09.2023 r.).

⁴ Zob. np. drugą z krytykę zmian w treści art. 53 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.), dalej – k.k., której autor zarzuca ustawodawcy sięgnięcie „(...) po uregulowania typowe dla karnistycznego socrealizmu”, zawartą w: J. Kędzierski, *Niestety, ta nowelizacja może wejść w życie*, „Palestra” 2023/7, s. 129 i n.

⁵ Oczywiście jeszcze bardziej kontrowersyjne było wydłużenie tego okresu do lat 35 w odniesieniu do każdego skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności, jak to uchwalono w nowelizacji z 2019 r., która nie weszła w życie z powodów, o których mowa w przypisie nr 2 – zob. art. 1 pkt 19 ustawy z 13.06.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, https://orka.sejm.gov.pl/proc8.nsf/ustawy/3451_u.htm (dostęp 16.09.2023 r.).

tylko pierwszą część opracowania. Najbardziej bowiem interesujące z punktu widzenia potrzeb praktyki są możliwe sposoby odczytania przepisu intertemporalnego z art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. właśnie w relacji do treści art. 78 § 3 k.k. w nowym brzmieniu. Temu zagadnieniu będzie poświęcona nieco dłuższa część druga.

Celowość zmiany niezbędnego okresu odbywania kary, aby spełniona została podstawowa przesłanka formalna ubiegania się o przedterminowe zwolnienie z kary dożywotniego pozbawienia wolności, jest wątpliwa, już tylko mając na względzie najbardziej fundamentalny warunek zastosowania wobec skazanego tego dobrodziejstwa ustawowego. Założeniem leżącym u podłoża instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia jest osiągnięcie celu resocjalizacyjnego wobec sprawcy⁶. Nie powinno podlegać dyskusji, że w wypadku kar najsurowszych osiągnięcie takiego celu, a w konsekwencji i warunkowe zwolnienie, może nastąpić tylko wtedy, gdy sprawca bardzo długo przebywał w zakładzie karnym. Jest to podyktowane, przynajmniej w założeniu, dwiema przyczynami. Po pierwsze – sprawca, który odbył odpowiednio długi okres pozbawienia wolności, w znacznej mierze odpokutował za swój czyn (czyny), a długi okres odbywania kary pozwolił mu zrozumieć wagę bezprawia, którego się dopuścił. Po drugie – przez ten długi okres sprawca był resocjalizowany w ramach wykonywania kary pozbawienia wolności. Oba te czynniki wiążą się ze sobą i oba uzasadniają możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia, a faktyczna zasadność zwolnienia jest ustalana przez sąd decydujący o zwolnieniu w niepowtarzalnych realiach każdej konkretnej sprawy oraz przy założeniu dogłębnego rozważenia przez sąd penitencjarny również niepowtarzalnych realiów przemiany postawy, właściwości i warunków osobistych skazanego. W wyniku ocen, do których dochodzi sąd w tej mierze, także i przy brzmieniu art. 78 § 3 k.k. sprzed nowelizacji, warunkowe zwolnienie po upływie 25 lat wcale nie musiałyby przecież nastąpić. Konstatacja ta nie pozostaje bez znaczenia dla oceny wydłużenia ustawą z 7.07.2022 r. minimalnego okresu odbywania kary z 25 do 30 lat. Ideą warunkowego przedterminowego zwolnienia jest stworzenie skazanemu możliwości poprawy. Jeżeli na podstawie 25 lat odbywania kary można postawić pozytywną prognozę kryminologiczną, to oczywiście tym bardziej da się ją postawić na podstawie okresu trzydziestoletniego, ale jednocześnie jawi się pytanie, jaki jest cel dodatkowych lat osadzenia, skoro już oceny, które dokonane byłyby po 25 latach, prowadziłyby do wniosków, że *in concreto* spełnione zostały warunki materialne przedterminowego zwolnienia określone w art. 77 § 1 k.k. Kolejne pięć lat pobawienia wolności nie zmieni wszak tej prognozy, zaś dla osadzonego okres trzydziestoletni, zastępujący dwudziestopięcioletni, będzie niczym więcej jak tylko dodatkową dolegliwością. Ujmijmy rzecz całą jeszcze nieco innymi słowami: wydłużenia tego nie uzasadnia ani potrzeba ochrony społeczeństwa przez niebezpiecznymi jednostkami, ani wysoki poziom demoralizacji sprawcy⁷, gdyż poziom niebezpieczeństwa sprawcy i jego demoralizacji i tak jest indywidualnie weryfikowany przez sąd orzekający

⁶ J. Lachowski, *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010, s. 139 i n.

⁷ Odmienne, ale naszym zdaniem niezasadnie, K. Wiak, Z. Gądzik, *Zmiany w zakresie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia kary w nowelizacji kodeksu karnego z 7 lipca 2022 r.*, „Probacja” 2023/1, s. 51.

o zwolnieniu i uniemożliwiłaby zakończenie detencji po 25 latach także i przy dotychczasowym brzmieniu przepisu, bez konieczności wydłużenia tego okresu do lat 30.

Już w tym miejscu trzeba zasygnalizować, że w tym aspekcie nowelizacja w mniejszym zakresie dotyka tych osadzonych, którzy dopiero zostaną skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, w większym osadzonych, którzy już tę karę odbywają⁸, przy czym szczególna jest sytuacja osób, które już zbliżają się do odbycia 25 lat kary lub nawet już ją odbyły. W ich wypadku wydłużenie terminu – przy założeniu, że okres wydłużony ich także będzie dotyczył⁹ – jest szczególnie demotywuujące i zupełnie kontrproduktywne z punktu widzenia celów warunkowego zwolnienia.

Wydłużenie do lat 30 okresu, po którym skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności zyska uprawnienie do wszczęcia po raz pierwszy starań o warunkowe przedterminowe zwolnienie, nasuwa także fundamentalne wątpliwości, czy przynajmniej w odniesieniu do dwóch grup osób – a mianowicie w odniesieniu do ludzi bardzo młodych i do ludzi starych – rozwiązanie takie nie stoi w sprzeczności z pozbawieniem ich tzw. prawa do nadziei i czy poprzez to nie pozostaje w kolizji z art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁰. Dotychczas zakaz pozbawienia prawa do nadziei był rozważany w związku ze zmianami wprowadzanymi ustawą z 7.07.2022 r. w dwóch nowych jednostkach redakcyjnych, dodanych do art. 77 k.k., czyli w odniesieniu do sytuacji, w których już sąd meriti, orzekając karę dożywotniego pozbawienia wolności, upoważniony byłby wyznaczyć nie tylko surowsze ograniczenia do skorzystania przez skazanego z warunkowego zwolnienia niż te przewidziane w art. 78 k.k.¹¹, ale nadto wręcz orzec zakaz bezwzględnie warunkowego zwolnienia¹². Podzielamy pogląd, że rozwiązanie takie pozostaje w sprzeczności z sensem wykonywania kary pozbawienia wolności, całkowicie eliminuje z niej jedną z dyrektyw, mających przyświecać sądowi przy wymiarze kary, a mianowicie cel wychowawczy. O ile bowiem sama kara dożywotnia nie przekreśla ostatecznie człowieka i pozostawia mu – w dalekiej, ale wyobraźalnej perspektywie – nadzieję na to, że w wyniku odpokutowania

⁸ Można przy tym mieć pewność, że im dłuższa część tej kary została przez skazanego odbyta, tym większe będzie u niego poczucie skrzywdzenia przez wydłużenie wymaganego, dla wszczęcia starań o warunkowe zwolnienie, okresu pobytu w zakładzie karnym.

⁹ Co jest przedmiotem szerszych rozważań w dalszej części artykułu.

¹⁰ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), dalej – EKPC lub Konwencja, która po przejściu ścieżki ratyfikacyjnej weszła w życie w odniesieniu do Polski z dniem 19.01.1993 r.

¹¹ Co przewidziano już w art. 77 § 2 k.k.

¹² Zob. art. 77 § 3 w brzmieniu: „Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności sprawcy za czyn popełniony przez niego po prawomocnym skazaniu za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, bezpieczeństwu powszechnemu lub za przestępstwo o charakterze terrorystycznym na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 20 lat, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia” oraz art. 77 § 4 w brzmieniu: „Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia sprawcy, jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz właściwości osobiste sprawcy wskazują, iż jego pozostawanie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób”.

win i poprawy będzie miał szansę odzyskania wolności i powrotu do społeczeństwa, o tyle cech takich jest pozbawiona regulacja bezwzględnie eliminująca możliwość przeprowadzenia kontroli zasadności dalszego wykonywania kar najsurowszych po upływie ustalonego w ustawie terminu. Nie przekonują przy tym argumenty, iż za wprowadzeniem możliwości zagwarantowania już w wyroku sądu meriti bezwzględnego zakazu wszczęcia przez skazanego starań o warunkowe zwolnienie przemawia w wypadku najpoważniejszych przestępstw konieczność stosownej odpłaty. Przypomnieć bowiem wypada, że także i na gruncie art. 53 k.k. w brzmieniu nadanym mu przez ustawę z 7.07.2022 r. aktualny pozostanie pogląd, że kara może być pozbawiona elementu retrybucyjnej odpłaty, a nie może być jedynie pozbawiona należytego elementu potępienia czynu, którego dopuścił się sprawca¹³, które to zapatrywanie prezentowane było dotąd zarówno w orzecznictwie¹⁴, jak i w literaturze¹⁵. Należy wręcz wyrazić przekonanie, że rozwiązania, które pozbawiają skazanych prawa do nadziei, są sprzeczne zarówno z Konstytucją RP¹⁶, jak i z rozumieniem art. 3 Konwencji¹⁷ utrwalonym w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹⁸. Rodzi to perspektywę, w ramach której z jednej strony zaskarżenie do Trybunału Strasburskiego orzeczeń przewidujących bezwzględny zakaz warunkowego zwolnienia albo orzeczeń, w których splot uwarunkowań prowadzić będzie do wniosku, iż skazany w inny sposób pozbawiony został prawa do nadziei, spotka się z reakcją w postaci zasądzenia stosownych odszkodowań, ale z drugiej strony także i obawą, iż sama obecność w polskim systemie prawnym rozwiązania skutkującego faktycznym bezwzględnym dożywotnim pozbawieniem wolności – bez możliwości weryfikacji postępów resocjalizacji i wpływu zachowania osadzonego na jego sytuację prawną – może stanowić podstawę odmowy wykonania wydanych przez polskie sądy europejskich nakazów aresztowania (ENA) oraz wniosków o ekstradycję¹⁹. W tym

¹³ Nie tylko w chwili jej orzekania, ale także i na pewnym etapie jej wykonywania.

¹⁴ Zob. np. uzasadnienie postanowienia SN z 30.03.2017 r., III KK 395/16, OSNKW 2017/6, poz. 36, s. 78.

¹⁵ Por. np. pogląd M. Cieślaka, że: „Kara może utracić pierwiastek cierpienia. Nie może ona tylko utracić charakteru nagany potępienia czynu” (*Kara. Istota. Cel. Uzasadnienie*, Gdańsk 2011, s. 36). Pozostawienie skazanemu szans, w wyobraźalnej przezeń perspektywie, na podjęcie starań o warunkowe zwolnienie nie umniejsza elementu potępienia czynu, a jedynie stwarza szansę na ujęcie z kary, i to po wielu latach, pierwiastka cierpienia.

¹⁶ A mianowicie ze zdaniem pierwszym art. 40 Konstytucji RP, które brzmi: „Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu”. Jak się wydaje, sprzeczność może być rozważana także w aspekcie wzorca nawiązującego do treści art. 30 Konstytucji RP w brzmieniu: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Rozwiązania, w świetle których dalszy los jednostki jest niezależny od tego, jak będzie przebiegał proces resocjalizacji, a zatem pozbawiające jednostkę motywacji do ekspiacji, do pracy nad sobą i do poprawy, zdają się pozbawiać człowieka godności i czynić z niego bardziej przedmiot niż podmiot w procesie wykonania kary.

¹⁷ Art. 3 EKPC: „Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”.

¹⁸ Dalej jako ETPC lub trybunał strasburski.

¹⁹ Już w tym miejscu sygnalizujemy, że w decyzji z 7.06.2016 r., w sprawie Findikoglu przeciwko Niemcom, skarga nr 20672/15, HUDOC, ETPC podkreślił, że ochrona z art. 3 EKPC ma charakter

miejscu wypada wskazać, dlaczego przedłużenie z 25 do 30 lat okresu upoważniającego do wszczęcia starań o warunkowe przedterminowe zwolnienie (raz jeszcze podkreślmy – nie okresu, który zapewni gwarancję warunkowego zwolnienia, a jedynie otworzy szansę na formalne zainicjowanie sądowej procedury co do zasadności dalszej detencji) w odniesieniu do wskazanych wyżej dwóch grup osób zrównaliśmy, w aspekcie pozbawienia prawa do nadziei, z bezwzględny, a więc bezterminowym zakazem wszczęcia starań o zastosowanie tego dobrodziejstwa. Otóż orzecznictwo strasburskie nawiązuje w omawianym tu aspekcie do konieczności pozostawienia – nawet skazanym na kary najsurowsze i za najpoważniejsze przestępstwa – możliwości ubiegania się o przedterminowe zwolnienie i to możliwości, którą, racjonalnie rozumując, ocenić można jako „realną”. Uważamy, że owa „realność” powinna być ważona nie tylko z obiektywnego (postronnego obserwatora), ale także i z subiektywnego (samego skazanego) punktu widzenia. Nie sądzimy, aby konieczne było prowadzenie bardziej rozbudowanej argumentacji, iż w odniesieniu do drugiej z wyżej wymienionych grup skazanych, a więc do skazanych w zaawansowanym wieku, przedłużenie perspektywy wszczęcia starań o warunkowe przedterminowe zwolnienie o 5 lat może całkowicie pozbawić ich prawa do nadziei odzyskania wolności. O ile w aktualnych uwarunkowaniach demograficznych²⁰ skazanie 55-latką czy 60-latką na karę dożywotniego pozbawienia wolności z przyznaniem mu prawa do wszczęcia starań o warunkowe zwolnienie po 25 latach, a więc w wieku 80 (odpowiednio 85) lat, szansę spędzenia choćby ostatnich miesięcy życia na wolności pozostawia jeszcze w jakimś stopniu „realną”, o tyle wydłużenie tego okresu do lat 30 „realność” tę praktycznie unicestwia. Nieco tylko bardziej rozbudowana musi być argumentacja dotycząca skazanych na dożywocie ludzi bardzo młodych²¹. W odniesieniu do tej grupy skazanych właśnie owa perspektywa „subiektywna” nakazuje przyjąć, że już okres 25 lat – jak to ujął Sąd Najwyższy w jednym

bezwzględny, a w rezultacie ekstradycja osoby przez państwo będące sygnatariuszem EKPC może zrodzić problemy, gdy istnieją poważne powody, by sądzić, że w razie ekstradycji danej osoby zostanie ona narażona na rzeczywiste ryzyko poddania traktowaniu sprzecznemu z art. 3 EKPC. Tym samym trybunał strasburski przyjął, że w takich przypadkach art. 3 EKPC oznacza obowiązek niewydalania osoby do wskazanego państwa, nawet jeżeli nie jest ono stroną Konwencji, a – ujmując problem od drugiej strony – państwo będące sygnatariuszem EKPC nie może takiej ekstradycji przeprowadzić. W ślad za tym stanowisko takie konsekwentnie już stosują sądy polskie, np. w postanowieniu SA w Krakowie z 24.05.2017 r., II AKz 160/17, LEX nr 2307632, stwierdzono, że orzecznictwo ETPC „w kwestii stosowania gwarancji konwencyjnych w odniesieniu do postępowań ze stosunków międzynarodowych w sprawach karnych ewoluowało. Początkowo trybunał strasburski odrzucał możliwość stosowania gwarancji wynikających z EKPC do postępowań transgranicznych, aktualnie orzecznictwo strasburskie w coraz szerszym zakresie odnosi gwarancje ochronne wynikające z konwencji do postępowań ekstradycyjnych”.

²⁰ Dodatkowo zważyć należy, że – z wielorakich powodów – średni okres przeżycia więźniów jest w Polsce dużo niższy od danych dotyczących całej populacji.

²¹ Przypomnijmy, że polskie ustawodawstwo pozwala na wymierzenie kary dożywotniego pozbawiania wolności także sprawcom młodocianym, a zakazuje orzeczenia takiej kary jedynie wobec osoby, która w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończyła 18 lat – zob. art. 54 § 2 k.k.

z orzeczeń²² – „(...) to dla ludzi w wieku lat kilkunastu prawdziwy, używając obrazowego porównania, ocean czasu, zupełnie niewyobrażalna perspektywa, znacznie przekraczająca długość ich całego dotychczasowego życia, wliczając nawet okres wczesnego dzieciństwa, którego nie obejmują pamięcią” i że już okres 25 lat, przed upływem którego nie będą mogli rozpocząć starań o warunkowe zwolnienie, oznacza dla nich „(...) spędzenie za więziennymi murami lat młodości i wczesnego wieku dojrzałego, które nie przez przypadek określane są jako najcenniejszy i najbardziej twórczy okres w życiu”. Z psychologicznego punktu widzenia dla 18-latka, czy nawet dla 20-latka, już szansa wszczęcia starań o warunkowe przedterminowe zwolnienie po 25 latach, a więc po okresie znacznie przekraczającym ich całe dotychczasowe życie, staje się mało „realna” i sprowadzająca owe prawo do nadziei do minimum²³, tak więc podwyższenie owej granicy do lat 30 bez wątpienia może być uznane za rozwiązanie „okrutne” w rozumieniu art. 40 Konstytucji RP czy wręcz „niehumanitarne” w rozumieniu art. 3 Konwencji.

Obawy o to, że zmiany przedłużające okres, po upływie którego osoba skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności będzie uprawniona do złożenia pierwszego wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie (a tym bardziej zmiany upoważniające sąd merytoryczny do orzeczenia bezwzględnie zakazu warunkowego zwolnienia), mogą spowodować wskazane wyżej skutki zewnętrzne, są całkiem realne w świetle przykładowo przytoczonych niżej judykatów trybunału strasburskiego. W wyroku z 3.02.2015 r. w sprawie Hutchinson przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 57592/08²⁴, ETPC wyraził myśl ogólną, że w kontekście kary dożywotniego pozbawienia wolności art. 3 Konwencji musi być interpretowany jako przepis „(...) nakazujący wprowadzenie możliwości redukcji wymierzonej kary, w rozumieniu kontroli pozwalającej władzom krajowym na rozpatrzenie, czy zmiany w życiu osadzonego są tak poważne, a postęp resocjalizacyjny w toku odbywania kary jest tak znaczny, iż oznaczają, że dalsze pozbawienie wolności nie jest uzasadnione z uprawnionych względów penologicznych (...) Gdy prawo krajowe nie przewiduje możliwości takiej kontroli, całość kary dożywotniego pozbawienia wolności nie będzie zgodna z art. 3 EKPC”. To, że kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości podjęcia starań co do wcześniejszego zwolnienia stanowi niehumanitarne i poniżające traktowanie, a zatem naruszenie art. 3 EKPC, Trybunał stwierdził także w orzeczeniach Ocalan przeciwko Turcji z 12.05.2005 r., skarga nr 46221/99²⁵ i Laszlo Magyar przeciwko Węgrom z 20.05.2014 r.,

²² Zob. fragment uzasadnienia orzeczenia przywołanego już w przypisie 14, to jest postanowienia z 30.03.2017 r., III KK 395/16, OSNKW 2017/6, poz. 36, s. 80.

²³ Świadomie pomijamy w niniejszym artykule, w nawiązaniu do sytuacji ludzi bardzo młodych, inny aspekt zagadnienia, gdyż wymagałby on dalszego rozbudowania i tak obszernego już opracowania, a jednocześnie nawiązywałby do argumentów niejako „z innej półki”. Zatem jedynie w przypisie sygnalizujemy, że jest to grupa skazanych, których osobowość, cechy charakterologiczne, postawy życiowe łatwiej kształtować w procesie resocjalizacji w porównaniu z osobami skazanymi w tzw. sile wieku, a przyjmowanie założenia, iż dla osiągnięcia celów kary wobec tak młodych ludzi okres 25 lat – po którym dojdzie do weryfikacji ocen – jest zbyt krótki i konieczne jest jego przedłużenie do lat 30, jest wręcz nieracjonalne.

²⁴ Wyrok ETPC z 3.02.2015 r., skarga nr 57592/08, Hutchinson przeciwko Wielkiej Brytanii, HUDOC.

²⁵ Wyrok ETPC z 12.05.2005 r., skarga nr 46221/99, Ocalan przeciwko Turcji, HUDOC.

skarga nr 73593/10²⁶. O ile trzy powyższe orzeczenia pozwalają na jednoznaczny wniosek co do sprzeczności z art. 3 Konwencji nowo wprowadzonych do art. 77 k.k. § 3 i 4, o tyle na jeszcze dalej idącą konstatację, a mianowicie co do kolizji z tym unormowaniem EKPC także i art. 78 § 3 k.k. w jego nowym brzmieniu, pozwalają inne rozstrzygnięcia strasburskie, w tym wyroki ETPC z 9.07.2013 r. w sprawie Vinter i inni przeciwko Wielkiej Brytanii, skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/10²⁷ oraz z 4.09.2014 r. w sprawie Trabelsi przeciwko Belgii, skarga nr 140/10²⁸. W sprawach tych sprecyzowany już został okres, po którym skazani na dożywocie powinni mieć szansę wszczęcia starań o warunkowe zwolnienie, aby możliwe było stwierdzenie, iż nie zostali pozbawieni „prawa do nadziei”. Wskazano w nich, że z perspektywy gwarancji art. 3 EKPC skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności powinni mieć prawo do uruchomienia procedury oceny potrzeby dalszego pozbawienia wolności po odbyciu nie więcej niż 25 lat kary, a ponadto w późniejszym okresie – w rozsądnych odstępach czasowych. Podobny horyzont czasowy określony został w nieco późniejszej sprawie węgierskiej, bowiem w wyroku z 4.10.2016 r., w sprawach T.P. i A.T. przeciwko Węgrom, skargi nr 37871/14 i 73986/14²⁹, ETPC przyjął, że węgierska ustawa, która przyznaje osobie skazanej na dożywocie możliwość ubiegania się o przedterminowe, warunkowe zwolnienie dopiero po 40 latach, narusza zakaz nieludzkiego i poniżającego traktowania oraz karania, jeżeli osoba skazana nie ma realnej możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie najdalej po odbyciu 25 lat kary pozbawienia wolności. Trybunał zaznaczył, że nawet wydłużenie tego okresu do lat 35 w praktyce pozbawia więźnia nadziei na zwolnienie, co sprawia, że wymierzona mu kara staje się nieludzka i poniżająca. Dla porządku przypomnijmy, że – jak to już wyżej sygnalizowaliśmy – dla zachowania minimalnego standardu, zgodnie z orzecznictwem ETPC, wystarczy, iż złagodzenie kary jest możliwe *de iure* i *de facto*, nawet jeśli w praktyce skazany będzie musiał ją odbyć w całości.

²⁶ Wyrok ETPC z 20.05.2014 r., skarga nr 73593/10, Laszló Magyar przeciwko Węgrom, HUDOC. W orzeczeniu tym ETPC stwierdził m.in., że: „dokonany przez Państwo wybór konkretnego systemu wymierzania sprawiedliwości karnej, wraz z uregulowaniami kontroli wymiaru kary i możliwości zwolnienia, znajduje się, co do zasady, poza zakresem kontroli sprawowanej przez Trybunał na szczeblu europejskim z tym zastrzeżeniem, iż taki system nie może naruszać zasad przyjętych w Konwencji (...) Nie pojawia się kwestia naruszenia art. 3, jeżeli kara dożywocia w świetle prawa faktycznie może ulec skróceniu (...) Osoba skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności ma prawo wiedzieć, od początku kary, co zrobić, aby ubiegać się o zwolnienie i na jakich warunkach zwolnienie to może nastąpić, włącznie z momentem, w którym może zostać przeprowadzona kontrola wyroku lub w którym powstaje możliwość wniesienia o przeprowadzenie takiej kontroli. W konsekwencji wówczas, gdy prawo krajowe nie przewiduje żadnego mechanizmu ani możliwości kontroli kary dożywotniego pozbawienia wolności, niezgodność z art. 3 istnieje już w momencie wymierzenia kary dożywotniego pozbawienia wolności, a nie na późniejszym etapie pozbawienia wolności”.

²⁷ Wyrok ETPC z 9.07.2013 r., skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/10, Vinter i inni przeciwko Wielkiej Brytanii, HUDOC.

²⁸ Wyrok ETPC z 4.09.2014 r., skarga nr 140/10, Trabelsi przeciwko Belgii, HUDOC.

²⁹ Wyrok ETPC z 4.10.2016 r., skargi nr 37871/14 i 73986/14, T.P. i A.T. przeciwko Węgrom, HUDOC.

Dla dopełnienia obrazu dodajmy dwie uwagi. Po pierwsze, że w orzecznictwie strasburskim przeważa pogląd, iż możliwość uznaniowego prawa łaski (np. przysługującego prezydentowi) nie jest wystarczająca dla realizacji celów art. 3 Konwencji, ponieważ przy takim rozwiązaniu prawo nie określa kryteriów ani warunków skrócenia kary, a prezydent nie musi uzasadniać swojej decyzji³⁰. Po drugie, że tzw. Reguła 103 Europejskich Reguł Więziennych³¹ stanowi, iż w rygorze dla więźniów skazanych sporządza się indywidualne plany odbywania kary, które powinny obejmować m.in. przygotowanie do zwolnienia, co ma zastosowanie również do osób skazanych na karę dożywocia, co w konsekwencji prowadzi do wniosku, iż niedopuszczalne jest wydawanie wyroków z góry wykluczających możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia z takiej kary, a stanowisko, iż skazani na karę dożywocia nie powinni zostać pozbawieni nadziei na zwolnienie i powinni mieć możliwość starań o warunkowe przedterminowe zwolnienie, zaprezentowane zostało także w dwóch rekomendacjach Komitetu Ministrów Rady Europy, a to rekomendacji 2003(22), przyjętej 24.09.2003 r., oraz rekomendacji 2003(23), przyjętej 9.10.2003 r.

Druga część artykułu w całości dotyczy unormowania intertemporalnego zawartego w art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. w relacji do treści art. 78 § 3 k.k. w nowym brzmieniu. Jest to zagadnienie o wielkim znaczeniu praktycznym, bowiem przepis art. 23 ustawy nowelizacyjnej stanowi, że: „W sprawach, w których przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy kara pozbawienia wolności nie została wykonana, do osób warunkowo zwolnionych oraz osób odbywających karę pozbawienia wolności stosuje się przepisy ustawy zmienianej w art. 1 o warunkowym zwolnieniu w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą”, a więc – na pierwszy rzut oka – we wszystkich sytuacjach wskazanych w przepisie przechodnim stosuje się przepisy o wydłużonym terminie, przewidzianym w art. 78 § 3 k.k. w nowym brzmieniu.

Rozważmy na początku, co oznaczałoby ewentualne wykładanie tego przepisu jedynie z wykorzystaniem dyrektyw językowych wykładni. Gdyby odczytywać przepis tylko literalnie, bez uwzględnienia kontekstu konstytucyjnego, należałoby trzydziestoletniego okresu odbywania kary pozbawienia wolności wymagać od wszystkich skazanych, wobec których kara jeszcze nie została wykonana. Kara jest uznana za wykonaną w momencie warunkowego zwolnienia, ale tylko w wypadku, kiedy nie nastąpi odwołanie go przed upływem 6 miesięcy od zakończenia okresu próby, co wynika wprost z art. 82 § 1 k.k. Artykuł 23 ustawy z 7.07.2022 r. dotyczyłby zatem skazanych:

- 1) tych, w stosunku do których kara wykonywana jest krócej niż przez 25 lat;
- 2) tych, wobec których kara wykonywana jest przez okres dłuższy niż 25 lat, ale nie zostali jeszcze warunkowo przedterminowo zwolnieni, bowiem albo nie złożyli jeszcze

³⁰ Tak np. ETPC w sprawie Harakchiev i Tolumov przeciwko Bułgarii, wyrok z 8.07.2014 r., skargi nr 15018/11 i 61199/12, HUDOC oraz we wspomnianej już wyżej sprawie Magyar przeciwko Węgrom, wyrok z 20.05.2014 r., skarga nr 73593/10, HUDOC. Lojalnie należy przyznać, że w tej kwestii orzecznictwo strasburskie nie jest jednak konsekwentne – odmiennie bowiem w sprawie Kafkaris przeciwko Cyprowi, wyrok z 12.02.2008 r., skarga nr 21906/04, HUDOC oraz w sprawie Iorgov (II) przeciwko Bułgarii, wyrok z 2.09.2010 r., skarga nr 36295/02, HUDOC.

³¹ Zalecenie Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11.01.2006 r. na 952. posiedzeniu delegatów).

- pierwszego wniosku w przedmiocie warunkowego zwolnienia, albo wszczęta procedura nie została jeszcze zakończona, albo pierwszy wniosek nie został uwzględniony;
- 3) tych, którzy zostali warunkowo przedterminowo zwolnieni po odbyciu 25 lat kary, a przez odbyciem lat 30, i nie upłynął jeszcze okres próby;
 - 4) tych, którzy zostali warunkowo przedterminowo zwolnieni po upływie 30 lub więcej lat kary, ale nie upłynął jeszcze dziesięcioletni okres próby przewidziany w art. 80 § 3 k.k. w brzmieniu sprzed wejścia w życie ustawy z 7.07.2022 r.

Poza zakresem zastosowania przepisu pozostawaliby tylko skazani zwolnieni przedterminowo z kary dożywotniego pozbawienia wolności, w stosunku do których w momencie wejścia w życie ustawy nowelizacyjnej upłynął już dziesięcioletni okres próby i dodatkowe 6 miesięcy³².

Dla poszczególnych wymienionych wyżej kategorii skutki zastosowania tak rozumianej normy przedstawiałyby się następująco.

Skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy nie odbyli jeszcze 25 lat kary, będą musieli odbyć 30 lat.

Skazani, którzy odbyli już 30 lat kary, będą mogli starać się o warunkowe zwolnienie, a okres próby będzie dla nich, zgodnie z art. 80 § 3 k.k. w brzmieniu ustalonym ustawą z 7.07.2022 r. dożywotni.

W wypadku skazanych, którzy zostali warunkowo przedterminowo zwolnieni po odbyciu 25 lat, a przed odbyciem 30 lat kary i nie upłynął jeszcze przewidziany w art. 80 § 3 k.k., w brzmieniu sprzed nowelizacji, termin dziesięcioletni, konieczne będzie przyjęcie rozwiązania budzącego z samego założenia największy opór. Mianowicie osoby te powinny wrócić do zakładu karnego celem odbycia kary w takim wymiarze, by łącznie kara faktycznie wykonana wynosiła 30 lat. Oznaczałoby to odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia z mocy samej ustawy. W takim wypadku, po upływie koniecznego okresu odbywania kary, osoba taka musiałaby się starać o ponowne warunkowe przedterminowe zwolnienie, przy czym staranie to nie musiałoby zostać uwieńczone sukcesem, gdyż postępowanie w sprawie warunkowego zwolnienia należałoby przeprowadzić od nowa.

W razie przyjęcia takiej wykładni pojawiłaby się dodatkowa wątpliwość związana z wykładnią art. 82 § 1 k.k. Zgodnie z tym przepisem warunkowe zwolnienie może być odwołane w okresie próby i do 6 miesięcy po jego upływie. Podstawą odwołania warunkowego zwolnienia mogą być tylko zaszłości, które miały miejsce w okresie próby, jednak samo postanowienie w tej sprawie może zostać wydane w okresie wspomnianych kolejnych 6 miesięcy. Dopiero po upływie 6 miesięcy od zakończenia okresu próby można uznać karę za wykonaną z chwilą warunkowego zwolnienia. Jeżeli zatem w czasie wejścia w życie ustawy z 7.07.2022 r. upłynął już dziesięcioletni okres próby, ale nie upłynęło jeszcze 6 miesięcy od jego zakończenia, należałoby uznać, że skazanego obowiązuje już trzydziestoletni okres odbywania kary, a także dożywotni okres próby. Wydaje się, że nie zmieniłaby tego okoliczność, iż w okresie próby nie wydarzyło się nic, co mogłoby uzasadniać odwołanie warunkowego zwolnienia.

³² Do kwestii tej będzie trzeba jeszcze wrócić, gdyż wymaga ona pewnego uzupełnienia.

Skazani, którzy zostali zwolnieni po faktycznym odbyciu 30 i więcej lat kary, nie musieliby, oczywiście, wracać do zakładu karnego, natomiast jeżeli nie upłynął jeszcze okres przewidziany w art. 80 § 3 k.k. w brzmieniu sprzed wejścia w życie nowelizacji, okres próby trwałby w odniesieniu do nich dożywotnio.

Interpretacja powyższa to efekt zastosowania wyłącznie dyrektyw językowych, bez sięgnięcia do kontekstu konstytucyjnego. Ten ostatni zaś nie tylko może, ale – naszym zdaniem – wręcz powinien skłaniać do poszukiwania bardziej gwarancyjnej interpretacji.

Dalsze ustalenia w pewnej mierze zależą od stwierdzenia, czy termin³³ z art. 78 § 3 k.k. ma charakter procesowy czy materialny. Uznanie terminu za materialny sprawia, że swoboda ustawodawcy w kształtowaniu nim sytuacji prawnych podmiotów, wobec których rozważane jest zastosowanie instytucji odwołującej się do określonego terminu, będzie znacznie mniejsza, niż gdyby uznać go za procesowy. W wypadku regulacji materialnoprawnych efekt gwarancyjny osiągany jest przez trwałość i niezmiennność regulacji. Dlatego kształtowanie z mocą wsteczną sytuacji prawnej sprawcy, choć nie jest zupełnie niemożliwe, musi być dokonywane z najwyższą ostrożnością. Regulacja procesowa ma zupełnie inne cechy. Dynamiczny charakter procesu sprawia, że gwarancyjność jest zapewniona niekoniecznie przez ścisłość i niezmiennność przepisu, lecz przez zagwarantowanie pewnego normatywnego standardu. Wyraża się to w katalogu zasad, tworzących normatywny wzorzec rzetelnego procesu³⁴. Swoboda ustawodawcy jest większa niż w wypadku regulacji materialnoprawnej.

Powyższe stwierdzenie wymusza jednak dodatkowe zastrzeżenie. Otóż nie można na jego podstawie wnosić, że zawsze ustawodawca będzie władny z mocą wsteczną zmienić regulację procesową. Nie może tego uczynić, gdyby uniemożliwiło to stronie należytą ochronę jej praw i tym samym naruszało standard rzetelnego procesu. Oczywiście będą to sytuacje rzadkie, gdyż zasadą jednak jest, że postępowanie prowadzone jest zawsze na podstawie aktualnie obowiązujących przepisów, a gwarancyjność procesu, oceniana na czas prowadzenia postępowania, osiągana jest nie tylko przez przyzmat konkretnej instytucji procesowej, lecz na tle całego procesu jako takiego. To zaś oznacza, że retroaktywna zmiana przepisu procesowego może i powinna być dopuszczona w szerszym zakresie niż zmiana przepisu materialnego.

Z drugiej strony nie można powiedzieć, że ustawodawca nigdy nie może z mocą wsteczną ukształtować sytuacji prawnej danej osoby środkami prawa karnego materialnego. W niektórych wypadkach wolno mu z mocą wsteczną wprowadzić regulację materialnoprawną. Zasadniczo w grę wchodzi wówczas zastosowanie klauzuli zawartej w art. 4 § 1

³³ W istocie rzeczy pomimo tego, że Kodeks karny w art. 77–82, dotyczących warunkowego przedterminowego zwolnienia, odwołuje się do słów „po odbyciu”, „przed odbyciem” i wskazuje stosowny okres odbywania kary, możemy w tym kontekście używać także słowa „termin”, na co wskazuje już sama nazwa instytucji. Szerzej zob. w tej kwestii I. Nowikowski, *Terminy w kodeksie postępowania karnego*, Lublin 1988, s. 10–12, gdzie w ramach szczegółowej analizy poszczególnych znanych nauce prawa sposobów rozumienia rzeczownika „termin” mowa i o takim jego znaczeniu, które oznacza okres czasu potrzebny do nastąpienia określonych skutków prawnych.

³⁴ Por. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971, s. 400.

k.k., a zatem zasady *lex severior retro non agit (lex mitior agit)*³⁵. W literaturze i orzecznictwie zagadnienie to szczególnie jest analizowane na gruncie przedawnienia karalności i dominujący jest pogląd, iż wydłużenie terminów przedawnienia karalności może mieć w tym sensie charakter retroaktywny, że wolno je wydłużyć zawsze wtedy, kiedy termin ten jeszcze nie upłynął. Natomiast w sytuacji, kiedy termin ten już upłynął, wydłużenie, o którym mowa, będzie niedopuszczalne, gdyż sprawca jest chroniony zasadą ochrony praw nabytych³⁶. Wyjątkowo tylko będzie można dokonać takiego wydłużenia, jeżeli przemawiałaby za tym konieczność zapewnienia zrealizowania podstawowych względów sprawiedliwości. Są to jednak przypadki wyjątkowe³⁷.

Materialnoprawny lub procesowy charakter regulacji nie decyduje o dopuszczalności zmiany przepisu (w danym wypadku: wydłużenie minimalnego okresu pobytu w zakładzie karnym), ale jest to istotne. Wprowadzanie klauzuli retroaktywności będzie dopuszczalne w znacznie szerszym zakresie w razie, gdyby przepis ten był uznany za procesowy, niż gdyby uznać go za materialny. W obu wypadkach klauzula ta może być uznana za dopuszczalną lub nie, jednak nie w obu wypadkach jednakowo.

Jeżeli bowiem będziemy stać na gruncie materialnego charakteru tego przepisu musielibyśmy uznać, że każda zmiana projektująca skutki prawne wstecz jest wysoce dyskusyjna z punktu widzenia konstytucyjnoprawnej zasady ochrony zaufania obywatela do państwa i tworzonego przez nie prawa. Zasada ta, choć jest kierowana przede wszystkim do organów tworzących prawo, jest też dyrektywą jego wykładni³⁸. Słusznie w literaturze wiąże się legalizm prawa karnego materialnego z zasadą ochrony zaufania, widząc w nim istotną gwarancję przestrzegania tej ostatniej³⁹. Gdyby zatem uznać, że przepis art. 78 § 3 k.k. ma charakter *stricte* materialny, musielibyśmy uznać, że z kolei przepis art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. jest sprzeczny z art. 2 Konstytucji RP. Byłaby to bardzo „mocna” interpretacja,

³⁵ W. Wolter, *Prawo karne – zarys wykładu systematycznego. Część ogólna*, Warszawa 1947, s. 30; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 85; J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938, s. 45; Z. Papierkowski, *Kolizja przepisów ustawowych według projektu k.k.*, „Państwo i Prawo” 1956/8–9, s. 421; R.A. Stefański, *Ustawa względniejsza dla sprawcy*, „Prokuratura i Prawo” 1995/9, s. 105; J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 45; W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1989, s. 325; W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 527; W. Wróbel, *Z zagadnień retroaktywności prawa karnego*, „Przegląd Sądowy” 1993/4, s. 16; W. Daszkiewicz, *Glosa do uchwały składu 7 sędziów z 27 IV 1961, VI KO 2/61*, „Państwo i Prawo” 1962/4, s. 754.

³⁶ Przegląd stanowisk M. Kulik, *Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym*, Warszawa 2014, s. 110 i n.

³⁷ M. Kulik, *Przedawnienie...*, s. 146–147.

³⁸ S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014, s. 175–177; B. Banaszak [w:] B. Banaszak, M. Bernaczyk, *Aktywizm sędziowski we współczesnym państwie demokratycznym*, Warszawa 2012, s. 228; M. Budyn-Kulik, M. Kulik, *Wybrane aspekty funkcjonowania konstytucyjnej zasady ochrony zaufania na gruncie prawa karnego w perspektywie internalizacji norm prawnych jako warunku jej efektywności*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/1, s. 185; wyrok TK z 25.11.1997 r., K 26/97, OTK 1997/5–6, poz. 64; postanowienie TK z 10.03.1998 r., K 31/97, OTK 1998/2, poz. 15; wyrok TK z 31.03.1998 r., K 24/97, OTK 1998/2, poz. 13.

³⁹ A. Rybak, *Niektóre problemy międzyczasowego prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2001/12, s. 29–30.

o bardzo wysokiej wartości gwarancyjnej. Wypada zatem szerzej rozważyć, czy jest ona w pełni zasadna. Rysują się, naszym zdaniem, dwa wyjścia. Można albo „mocniej” uznać, że przepis art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. jest sprzeczny z konstytucyjną zasadą ochrony zaufania⁴⁰, albo uznać, że jego treść dotycząca zagadnień intertemporalnych jest ograniczona do tzw. technikaliów związanych z wykonywaniem warunkowego zwolnienia, ale już nie do unormowań gwarancyjnych związanych z okresem stanowiącym wymóg formalny do zastosowania samej instytucji. Ta druga interpretacja miałaby tę zaletę, że nie naruszałaby założenia o nietraktowaniu uchwalonych przepisów *per non est*⁴¹. Z drugiej jednak strony stanowiłaby bardzo mocne odejście od treści przepisu, który jest tak sformułowany, że sugeruje, iż wszystkie unormowania dotyczące warunkowego zwolnienia mają być stosowane od 1.10.2023 r. w brzmieniu nadanym „niniejszą ustawą”, czyli ustawą z 7.07.2022 r. Zaznaczając sceptycyzm wobec tej metody rozwiązania problemu, podkreślamy jednak, że istotne dla przyjęcia jednej lub drugiej jest zbadanie, czy mamy do czynienia z uregulowaniem materialnoprawnym czy procesowym. Mamy – jak podkreślono wyżej – świadomość, że zagadnienie, o którym mowa, immanentnie wiąże się z zasadami Konstytucji RP, w szczególności z zasadą ochrony zaufania i dlatego jego analiza zawsze będzie wymagała odwołania się do Konstytucji RP. Niemniej wypada zauważyć, że inaczej zasada ta funkcjonuje w systemie prawa karnego, inaczej na gruncie procesu.

Dlatego zanim przejdziemy do samej klauzuli retroaktywności zawartej w art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. w nawiązaniu do art. 78 § 3 k.k., należy powrócić do zasygnalizowanego już wyżej problemu, czy termin określony w tym ostatnim przepisie ma charakter materialny czy procesowy.

Można bronić zarówno bardziej restrykcyjnego poglądu, że art. 78 § 3 k.k. ma charakter materialny, jak też bardziej liberalnego, że ma on charakter procesowy. Umieszczenie przepisu w ustawie kodyfikującej prawo materialne nie przesądza, oczywiście, zagadnienia. Znaczenie dla oceny przepisu i określonego w nim terminu ma jego kształt normatywny. Należy zatem stwierdzić, jaki jest skutek prawny upływu terminu przewidzianego w art. 78 § 3 k.k. Z pewnością nie jest tym skutkiem nabycie prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia. W polskim systemie prawa karnego warunkowe zwolnienie zawsze jest uzależnione od decyzji sądu. Inaczej niż w niektórych innych systemach prawa karnego skazany po upływie określonej części kary pozbawienia wolności nie nabywa prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia, a jedynie prawo do ubiegania się o nie⁴². To zaś ma charakter formalny. Złożenie wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie

⁴⁰ Co, oczywiście, wymagałoby na kolejnym etapie szczegółowegoważenia wchodzących w grę zasad konstytucyjnych.

⁴¹ Zob. np. P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013, s. 115–116.

⁴² J. Lachowski: *Warunkowe...*, s. 68 i n. Zbliży się do tej kwestii TK w wyroku z 10.07.2000 r., SK 21/99, OTK 2000/5, poz. 144, wskazując w uzasadnieniu, że złożenie wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie jest jednym z warunków rozpoznania tego wniosku i zwolnienia, a nie przesądza o samym wniosku. Dalej TK wywodzi, że wydłużenie minimalnego okresu odbywania kary nie narusza zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i tworzonych przez nie prawa, co może już budzić wątpliwości, skądinąd wyrażone w złożonych do tego wyroku zdaniach odrębnych i głosach krytycznych D. Dudka

z kary pozbawienia wolności jest pozytywną przesłanką wszczęcia postępowania o takie zwolnienie. Oznaczałoby to, że termin określony w art. 78 § 3 k.k. ma charakter procesowy i jako taki z punktu widzenia retroakcji oceniany powinien być mniej restrykcyjnie niż ewentualna modyfikacja w zakresie podstaw odpowiedzialności czy podstaw wymiaru kary.

Jeśli przyjmie się procesowy charakter terminu, o którym mowa, nie będzie można podzielić zastrzeżeń Elżbiety Morawskiej wobec wyroku TK z 10.07.2000 r., SK 21/99. Autorka ta bowiem ewentualne wydłużenie okresu odbywania kary uważa za modyfikację orzeczonej kary, co narusza zasadę *nulla poena sine lege*⁴³. Taka interpretacja byłaby zapewne najbardziej gwarancyjna, jednak nie wydaje się uzasadniona. Już samo przyjęcie procesowego charakteru terminu określonego w art. 78 § 3 k.k. nakazuje odrzucić to stanowisko. Skoro bowiem przepisy procesowe chwytają prowadzone postępowania w locie, nie da się uznać, że w takim wypadku ma miejsce naruszenie zakazu retroaktywnego pogarszania sytuacji sprawcy. Zakaz ten na gruncie procesu nie obowiązuje. Przemawia też przeciwko niemu słusznie dostrzeżona przez Jerzego Lachowskiego okoliczność, że zaostrenie minimum formalnych zwolnienia warunkowego oczywiście nie prowadzi do zaostrenia kary wymierzonej w prawomocnym wyroku skazującym, gdyż nie dochodzi tu do modyfikacji orzeczonej kary⁴⁴.

Opowiedzenie się za takim właśnie poglądem nadal nie zwalnia jednak z oceny analizowanej tu nowelizacji pod kątem norm konstytucyjnych. W tym miejscu warto raz jeszcze odwołać się do wyroku TK z 10.07.2000 r., SK 21/99. Trybunał Konstytucyjny stwierdził w nim, że wydłużenie minimalnego okresu pobytu w zakładzie karnym nie narusza wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP zasady ochrony praw nabytych, gdyż skazany żadnego prawa do warunkowego zwolnienia nie nabył. W zdaniu odrębnym do tego wyroku, a także w głosach Dariusza Dudka i Elżbiety Morawskiej odwołano się jednak przede wszystkim do zasady ochrony zaufania obywatela do państwa i tworzonego przez nie prawa⁴⁵. Także Jerzy Lachowski wskazał, że o ile nie można mówić o naruszeniu zasady ochrony praw nabytych, to wydłużenie, o którym mowa, stanowi naruszenie zasady ochrony zaufania⁴⁶.

Właśnie zasada ochrony zaufania jest, naszym zdaniem, dobrym tropem interpretacyjnym, choć – jak postaramy się to niżej wykazać – nie wolno tracić z pola widzenia także i zasady ochrony praw nabytych. Zasady te zresztą są immanentnie ze sobą powiązane. Zasada ochrony praw słusznie nabytych nie jest bowiem skodyfikowana, lecz wyprowadza się ją z zasady ochrony zaufania⁴⁷, skądinąd też nieskodyfikowanej, gdyż wywodzonej z za-

(„Przegląd Sejmowy” 2001/6) i E. Morawskiej („Kwartalnik Prawa Publicznego” 2001/3). Jest o tym mowa w dalszej części rozważań.

⁴³ E. Morawska, *Glosa do wyroku TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 21/99*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2001/3, s. 317.

⁴⁴ J. Lachowski, *Warunkowe...*, s. 185.

⁴⁵ Zdanie odrębne sędziego L. Garlickiego, a także E. Morawska, *Glosa...*, s. 317; D. Dudek, *Glosa do wyroku TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 21/99*, „Przegląd Sejmowy” 2001/6, s. 82.

⁴⁶ J. Lachowski, *Warunkowe...*, s. 186.

⁴⁷ Wyrok TK z 3.12.1996 r., K 25/95, OTK 1996/6, poz. 52, s. 301; wyrok TK z 25.11.1997 r., K 26/97; wyrok TK z 16.06.1999 r., P 4/98, Dz.U. Nr 55, poz. 588; B. Banaszak [w:] B. Banaszak, M. Bernaczyk, *Aktywizm...*, s. 230; J. Oniszczyk, *Państwo prawne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, s. 186.

sady państwa prawnego⁴⁸. Nawiasem mówiąc, o ile na pierwszy rzut oka takie „piętrowe” wywodzenie zasad z zasad może budzić zastrzeżenia⁴⁹, to trzeba pamiętać – i ma to znaczenie dla dalszego wywodu – że tak wyprowadzane zasady zawsze mają bardzo silne uzasadnienie aksjologiczne, sięgając do „serca” samego systemu jako takiego⁵⁰.

Wracając jednak do sedna zagadnienia, na pewno należy mieć na uwadze, że osadzony po upływie określonego czasu nie nabywa prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia. W polskim prawie karnym nie następuje ono wszak automatycznie, lecz decyzję o nim podejmuje sąd. Nie można zatem mówić, jak słusznie zauważa TK, o nabyciu przez osadzonego prawa podmiotowego do warunkowego przedterminowego zwolnienia⁵¹. Jednak, jak zauważono wyżej, termin określony w art. 78 § 3 k.k. ma charakter procesowy i związane z nim jest procesowe uprawnienie skazanego. Skazany nie nabywa prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia, ale uprawnienie do ubiegania się o takie zwolnienie. To zaś nakazuje patrzeć na zagadnienie nieco inaczej, niż uczynił to Trybunał Konstytucyjny w kilkakrotnie powoływanym wyroku, i to z dwóch względów. Po pierwsze – w grze pozostaje nie tylko zasada ochrony praw słusznie nabytych, ale także ogólniejsza od niej zasada ochrony zaufania, a po drugie – jeżeli mowa o ochronie praw nabytych, to należy ją rozważać nie w odniesieniu do prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia, którego skazany nie nabywa, zanim nie zostanie zwolniony⁵², ale w odniesieniu do prawa do złożenia wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie.

Wskazano już wyżej na zróżnicowanie sytuacji prawnej kilku kategorii skazanych. Wróćmy do tego podziału w kontekście zasady ochrony praw słusznie nabytych, przyglądając się

tucyjnego, Warszawa 1996, s. 74 i n.; K. Działocha, W. Gromski, *Niepozytywistyczna koncepcja państwa prawnego a Trybunał Konstytucyjny*, „Państwo i Prawo” 1995/3, s. 5 i n.; E. Morawska, *Klauzula demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 205–206; J. Zakrzewska, *Konstytucyjna zasada państwa prawnego w praktyce Trybunału Konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 1992/7, s. 8.

⁴⁸ J. Zakrzewska, *Państwo prawa a nowa konstytucja* [w:] *Prawo w zmieniającym się społeczeństwie*, red. G. Skąpska, Kraków 1992, s. 325; K. Działocha, *Państwo prawne w warunkach zmian zasadniczych systemu prawa RP*, „Państwo i Prawo” 1992/1, s. 15; S. Wronkowska, *Zarys koncepcji państwa prawnego w polskiej literaturze politycznej i prawnej* [w:] *Polskie dyskusje o państwie prawa*, red. S. Wronkowska, Poznań 1995, s. 72; postanowienie TK z 13.02.1991 r., W 3/90, OTK 1991/1, poz. 27; wyrok SN z 20.09.1991 r., II KRN 154/91, OSNKW 1992/1–2, poz. 3; wyrok SN z 17.10.1991 r., II KRN 274/91, OSNKW 1992/3–4, poz. 19; wyrok TK z 22.08.1990 r., K 7/90, OTK 1990/1, poz. 5; uchwała TK z 29.01.1992 r., W 14/91, OTK 1992/1, poz. 20.

⁴⁹ Zob. G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011, s. 97–98; J. Nowacki, *Rządy prawa. Dwa problemy*, Katowice 1995, s. 109; Z. Tobor, *Teoretyczne problemy legalności*, Katowice 1998, s. 94.

⁵⁰ M. Stefaniuk, *Zasada odpowiedniego vacatio legis jako element zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i tworzonych przez nie prawa*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/25 (1), s. 63.

⁵¹ Wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 21/99.

⁵² Żeby być precyzyjnym, należałoby powiedzieć „nie tylko w odniesieniu do prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia”. Szczegółowo mowa o tym będzie niżej, ale już w tym miejscu warto zauważyć, że skazany, który został warunkowo przedterminowo zwolniony, nabył już prawo do pozostawania na wolności i jego sytuacja w omawianym zakresie jest inna niż skazanego, który jeszcze nie został warunkowo zwolniony.

na początek tej kategorii, której praw wydłużenie minimalnego okresu pobytu w zakładzie karnym dotyka w najmniejszym stopniu.

Są to skazani, którzy przed wejściem w życie ustawy z 7.07.2022 r. nie odbyli jeszcze wymaganego minimum 25 lat pozbawienia wolności i w związku z tym nie nabyli żadnego prawa. Nie mogą jeszcze złożyć wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie. Skoro zaś uprawnienie określone w art. 78 § 3 k.k. ma charakter procesowy, nie pozostają oni pod ochroną prawnomaterialnego standardu niepogarszania sytuacji sprawcy z mocą wsteczną. Klauzula intertemporalna nakazująca stosowanie wydłużonego terminu z mocą wsteczną jest w odniesieniu do nich najbardziej uzasadniona. Nie wchodzi w grę ani standard *lex severior retro non agit*⁵³, ani zasada ochrony praw nabytych. Jednak to nie wyczerpuje zagadnienia, gdyż aktualizuje się zasada ochrony zaufania, chroniąca pożądany między państwem a obywatelem stosunek, w którym obywatel może państwu ufać, gdyż jest ono wobec niego lojalne⁵⁴. Właściwe wdrożenie zasady ochrony zaufania w systemie prawnym sprawia, że istnieje pewność prawa⁵⁵, postępowanie organów państwa jest przewidywalne⁵⁶, nie są dopuszczalne arbitralne zmiany prawa. Dotyczy to nie tylko ukształtowanych sytuacji prawnych jednostek (zasada ochrony praw nabytych⁵⁷), ale także sytuacji nieukształtowanych, o ile ich zmiany nie są zgodne z racjonalnymi i usprawiedliwionymi oczekiwaniami jednostek⁵⁸. Dla prawa karnego istotne jest zastrzeżenie, że prawo, w tym karne, nie powinno pełnić roli instrumentalnej dla doraźnych celów politycznych⁵⁹. O ile sytuacja tej kategorii sprawców, jeśli postrzegać ją przez pryzmat ochrony praw nabytych, jest oczywista – zasada ochrony praw nabytych nie zostaje naruszona – o tyle patrząc przez pryzmat ochrony zaufania, można już mieć wątpliwości. Zaostrzenie warunków warunkowego przedterminowego zwolnienia, w danym wypadku przez wydłużenie minimalnego okresu pobytu w zakładzie karnym, stanowi zmianę w prognozowanej sytuacji sprawcy. Sytuacja osoby odbywającej karę dożywotniego pozbawienia wolności została w kontekście warunkowego

⁵³ Zauważmy, że nie jest on wprost uregulowany w Konstytucji RP. Słusznie zwraca uwagę A. Wąsek, że być może nadszedł już czas na sformułowanie go w Konstytucji RP *expressis verbis*. A. Wąsek, *W gąszczu problematyki przedawnienia w prawie karnym* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszala*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003, s. 469 i n. Konieczne jest odwoływanie się do art. 2 Konstytucji RP z pełną świadomością wiążących się z tym bardzo pojemnym przepisem kłopotów, wynikających już choćby z charakterystyki polskiego porządku prawnego jako mieszczącego się w sferze kultury prawa stanowionego.

⁵⁴ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 60; J. Oniszczyk, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2000, s. 47 i n.; J. Oniszczyk, *Państwo...*, s. 9 i n.; J. Oniszczyk, *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w latach 1986–1996*, Warszawa 1998, s. 129 i n.

⁵⁵ A. Spotowski, *Zasada lex retro non agit (geneza, uzasadnienie, zasięg)*, „Palestra” 1985/9, s. 14.

⁵⁶ J. Oniszczyk, *Konstytucja...*, s. 47; wyrok TK z 22.08.1990 r., K 7/90; wyrok TK z 6.07.1999 r., P 2/99, OTK 1999/5, poz. 103.

⁵⁷ E. Łętowska, *Polityczne aspekty prawa intertemporalnego. Państwo – prawo – obywatel*, Wrocław – Warszawa – Gdańsk – Kraków – Łódź 1989, s. 353; W. Wróbel, *Z zagadnień...*, s. 5.

⁵⁸ Zob. K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 216–218.

⁵⁹ K. Działocha, W. Gromski, *Niepozytywistyczna...*, s. 5 i n.

przedterminowego zwolnienia w pewnym stopniu ukształtowana. Oczywiście nie nabył on prawa do warunkowego zwolnienia ani nawet prawa do złożenia wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie, niemniej jednak w czasie, gdy rozpoczął odbywanie kary, mógł liczyć na to, że po 25 latach jej odbywania będzie mu wolno złożyć wniosek o warunkowe zwolnienie. Jednym z aspektów ochrony zaufania jest bowiem wstrzemięźliwość państwa w stanowieniu praw mających zastosowanie do zdarzeń zaistniałych przed ich wejściem w życie⁶⁰. Wydłużenie terminu, po którym skazany może złożyć wniosek o warunkowe przedterminowe zwolnienie, podważa zaufanie skazanego do państwa i stanowionego przez nie prawa. W doktrynie wskazuje się, że objęcie zakazem retroaktywności przepisów dotyczących innych elementów niż znamiona czynu zabronionego wykracza poza zasadę *nullum crimen sine lege*, ale może być uzasadnione dyrektywą zachowania pewności prawa⁶¹. Dotyczy to zmiany przepisów dotyczących kary⁶², ale równie dobrze można to rozciągać także na warunkowe przedterminowe zwolnienie⁶³. Pozostaje kwestia, czy jest to naruszenie usprawiedliwione w świetle konfliktu zasady ochrony zaufania z względami sprawiedliwości realizującej się przez określoną politykę karną państwa. Słuszne jest stanowisko, że istnieje margines swobody ustawodawcy w kształtowaniu relacji między zasadą stabilności prawa a zasadą sprawiedliwości materialnej⁶⁴. Dlatego można różnie odpowiadać na pytanie, czy wydłużenie z mocą wsteczną terminu do nabycia prawa do złożenia wniosku o warunkowego przedterminowego zwolnienia jest w świetle zasady ochrony zaufania usprawiedliwione czy nie. Mocniejsza, bardziej gwarancyjna, byłaby interpretacja, zgodnie z którą taka zmiana sytuacji względnie już ukształtowanej nie może być uznana za dopuszczalną bez silnego uzasadnienia sprawiedliwościowego. Uzasadnienie takie musiałyby być oparte na ważeniu zasady sprawiedliwości z zasadą ochrony zaufania, przeprowadzonym z wykorzystaniem zasady proporcjonalności. Można byłoby w wyniku takiego ważenia dojść do wniosku, że sama zmiana polityki karnej państwa w zakresie przedterminowego zwolnienia nie uprawnia do naruszenia zasady ochrony zaufania. Zgodnie natomiast z interpretacją „słabszą” można byłoby uważać, że wydłużanie okresu pobytu w zakładzie karnym da się usprawiedliwić względami potrzeb w zakresie realizacji polityki karnej. Opowiadając się zasadniczo za interpretacją „mocniejszą”, mamy jednak świadomość, że prawdopodobnie praktyka skłaniać

⁶⁰ Por. wyrok TK z 22.08.1990 r., K 7/90; postanowienie TK z 25.09.1991 r., S 6/91, OTK 1991/1, poz. 34; wyrok TK z 28.04.1999 r., K 3/99, OTK 1999/4, poz. 73; wyrok TK z 11.05.2007 r., K 2/07, OTK-A 2007/5, poz. 48. Por. też A. Spotowski, *Zasada...*, s. 11; W. Wróbel, *Z zagadnień...*, s. 5.

⁶¹ A. Spotowski, *Zasada...*, s. 15.

⁶² Właśnie o nich pisze A. Spotowski, *Zasada...*, s. 15. Por. także W. Wróbel, *Z zagadnień...*, s. 7.

⁶³ J. Lachowski uważa wydłużenie terminu potrzebnego do warunkowego przedterminowego zwolnienia za naruszenie zasady ochrony zaufania – zob. J. Lachowski, *Warunkowe...*, s. 186.

⁶⁴ Tak w odniesieniu do przedawnienia karalności T. Geiger, *Verjährungsprobleme von in der DDR begangenen Straftaten*, „Juristische Rundschau” 1992, s. 405. Por. też W. Wróbel, *Zmiana...*, s. 538. Sytuacja w omawianym zakresie jest podobna jak w wypadku przedawnienia karalności. Według większościowego poglądu doktryny jest ono traktowane jako element polityki karnej państwa, a wydłużanie terminów jest uzasadnione, jeżeli termin jeszcze nie upłynął. Zgodnie z oglądem mniejszościowym wydłużanie terminów, nawet jeżeli nie upłynęły, narusza zasadę ochrony zaufania. Zob. szczegółowo M. Kulik, *Przedawnienie...*, s. 206.

się będzie do interpretacji „słabszej”, zwłaszcza że optyka przez nas preferowana musiałaby prowadzić do interpretowania art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. *per non est*.

Zdecydowanie bardziej klarowna jest sytuacja kolejnej z wyróżnionych wyżej grup, czyli skazanych, którzy przed wejściem w życie ustawy z 7.07.2022 r. odbyli już wymagane przez art. 78 § 3 k.k. w ówczesnym brzmieniu 25 lat pozbawienia wolności⁶⁵. W ich wypadku w grę wchodzi bowiem nie tylko zasada ochrony zaufania, ale stanowiąca jej uszczegółowienie i znacznie mocniejsza od niej zasada ochrony praw nabytych. Skazani ci uzyskali już procesowe prawo do złożenia wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie, a wydłużenie terminu w gruncie rzeczy będzie stanowiło pozbawienie skazanego już uzyskanego prawa. Jest to dopuszczalne, ale tylko wyjątkowo⁶⁶. Dlatego nie ma wątpliwości, że mają oni prawo złożyć wnioski o warunkowe przedterminowe zwolnienie, nawet jeżeli nie upłynęło jeszcze 30 lat, wymagane przez ustawę w nowym brzmieniu. Ponieważ jednak same warunki przedterminowego zwolnienia nie są objęte ochroną praw nabytych, a tylko ogólną zasadą ochrony zaufania, to stwierdzenie, czy okres próby wynosi 10 lat czy jest dożywotni, uzależnione jest od uznania, czy zasada ochrony zaufania obejmuje określenie tego ostatniego okresu czy nie⁶⁷. Przyjmując „mocniejszą” interpretację zasady ochrony zaufania, należałoby uznać, że okres próby winien wynosić 10 lat. Słabsza skłania do uznania, że jest on dożywotni. Nasze sympatie i w tym wypadku są po stronie wykładni „mocniejszej”, ale realizm nakazuje nam prognozować, że praktyka może pójść w przeciwnym kierunku.

Jeszcze inaczej oceniać należy sytuację skazanych warunkowo zwolnionych już przed wejściem w życie ustawy z 7.07.2022 r., którzy odbyli 25 lat lub dłuższy okres kary. Osoby te nie tylko nabyły prawo do złożenia wniosku o warunkowe zwolnienie, ale wręcz zostały zwolnione, nabyły zatem prawo do przebywania (warunkowego) na wolności. Co więcej, nabyły one też prawo do przebywania na wolności na określonych warunkach, przewidzianych w ustawie karnej w jej brzmieniu sprzed 1.10.2023 r., a więc w brzmieniu sprzed wejścia w życie ustawy nowelizacyjnej. Oznacza to, że osoby takie z całą pewnością nie tylko, iż nie muszą powrócić do zakładu karnego w celu odbycia kary w wymiarze „uzupełniającym” do nowo wymaganego w art. 78 § 3 k.k. okresu 30 lat, ale także, że dotyczy ich dziesięcioletni, a nie dożywotni okres próby. Odmienne rozumienie art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. byłoby jawnie sprzeczne z art. 2 Konstytucji RP. Dodajmy, że to odmienne – dosłowne, nieprzepuszczone przez filtr dodatkowych, poza językową, metod wykładni – rozumienie art. 23 ustawy nowelizacyjnej prowadziłoby do kuriozalnych sytuacji, w których *ex lege* zmieniane byłoby usytuowanie prawne osób, wynikające z prawomocnych orzeczeń

⁶⁵ Zob. J. Zakrzewska, *Trybunał Konstytucyjny – konstytucja – państwo prawa*, „Państwo i Prawo” 1992/1, s. 6; M. Jackowski, *Zasada ochrony praw nabytych w polskim prawie konstytucyjnym*, „Przegląd Sejmowy” 2008/1, s. 12.

⁶⁶ Zob. wyrok TK z 19.03.2001 r., K 32/00, OTK 2001/3, poz. 50; wyrok TK z 2.12.2002 r., SK 20/01, OTK-A 2002/7, poz. 89; wyrok TK z 7.05.2001 r., K 19/00, OTK 2001/4, poz. 82. Por. też: J. Oniszczuk, *Konstytucja...*, s. 83 i n.; M. Jackowski, *Zasada ochrony...*, s. 25; J. Wróblewski, *Zmiany społeczne a prawo*, „Państwo i Prawo” 1984/11, s. 7 i n.

⁶⁷ Znajdują tu zastosowanie rozważania dotyczące prawa do złożenia wniosku przez osoby, które w czasie wejścia w życie ustawy z 7.07.2022 r. nie odbyły jeszcze 25 lat kary, zawarte we wcześniejszych partiach artykułu.

sądowych. *De facto* decyzją władzy ustawodawczej wzruszone zostałyby rozstrzygnięcia władzy sądowniczej (postanowienia o warunkowym przedterminowym zwolnieniu, wydane wobec konkretnych skazanych), co pozostawałoby w kolizji z zasadą podziału i równowagi władz (art. 10 ust. 1 i 2 Konstytucji RP).

Podsumowując, należy stwierdzić, że literalne rozumienie art. 23 ustawy nowelizacyjnej musi prowadzić do sprzeczności tego przepisu z art. 2 Konstytucji RP. Wykładnia prokonstytucyjna jest tu niezbędna. Można jednak pokusić się o „słabszą” lub „mocniejszą” interpretację prokonstytucyjną. W obu wypadkach oparta jest ona na założeniu, że nawet przyjmując, iż termin określony w art. 78 § 3 k.k. ma charakter procesowy, nie można tracić z pola widzenia art. 2 Konstytucji RP. Interpretacja „mocniejsza”, bardziej gwarancyjna, opiera się na założeniu, że zaostrenie warunków przedterminowego zwolnienia dotyczące osób już odbywających karę pozbawienia wolności narusza zasadę ochrony zaufania i że racje leżące u podstaw uchwalenia ustawy z 7.07.2022 r. nie uzasadniają tego naruszenia. W takim układzie przepis art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. w całości musiałby być uznany za sprzeczny z art. 2 Konstytucji RP. Interpretacja ta jednak oznaczałaby traktowanie go przy wykładni jako nieistniejącego, dlatego pod rozwagę należałoby poddać interpretację „słabszą”, zgodnie z którą kluczowy jest moment uzyskania przez skazanego uprawnień do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie. W takim wypadku w grę wchodziłaby już nie tylko zasada ochrony zaufania, ale jeszcze mocniejsza zasada ochrony praw nabytych, a przepis art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. musiałby być uznany w zakresie, w którym dotyczy osób, które odbyły 25 lat kary, za sprzeczny z art. 2 Konstytucji RP. Tym bardziej byłoby tak w wypadku osób, które już zostały warunkowo zwolnione.

Kwestią wyboru jest, którą z konkurujących dróg wykładni uznać za poprawną. Można założyć, że pogląd maksymalistyczny ma szansę zyskać pewną aprobatę w doktrynie. Zapewne praktyka może skłaniać się ku pogładowi słabszemu. Na pewno jednak czysto literalna wykładnia art. 23 ustawy z 7.07.2022 r. w powiązaniu z art. 78 § 3 k.k. nie jest uprawniona.

Abstract

Selected aspects of recent changes in the Penal Code regarding release on parole

Prof. Dr Hab. Marek Kulik – Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Administration, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0191-6558>

Commitment to the preparation of the article – 50%

Stanisław Zabłocki – retired judge of the Supreme Court, Łomianki, Poland

Commitment to the preparation of the article – 50%

The literal interpretation of Article 23 of the Act amending the Penal Code and certain other Acts of 7 July 2022 leads to the conclusion that this provision is inconsistent with Article 2 of the Constitution of the Republic of Poland and Article 3 of the Convention

for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Therefore, a pro-constitutional and pro-treaty interpretation of this provision is necessary. However, a 'weaker' or 'stronger' pro-constitutional interpretation is possible. In both cases, it is based on the assumption of the need to respect Article 2 of the Constitution of the Republic of Poland. The 'stronger' interpretation, which is more of a guarantee interpretation, is based on the assumption that tightening the conditions of release on parole of prisoners serving a sentence always breaches the principle of the protection of trust. However, it would lead to the treatment of the regulation of Article 23 as being non-existent. Therefore, the authors also consider a 'weaker' interpretation, according to which the key moment is the time that the prisoner becomes eligible to apply for release on parole.

Keywords: release on parole, democratic state ruled by law, prohibition of torture and cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, the principle of protection of trust

Bibliografia / References

- Banaszak B., Bernaczyk M., *Aktywizm sędziowski we współczesnym państwie demokratycznym*, Warszawa 2012.
- Barczak-Oplustil A., Iwański M., Małecki M., Tarapata Sz., *Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 762)*, <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/>.
- Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
- Budyn-Kulik M., Kulik M., *Wybrane aspekty funkcjonowania konstytucyjnej zasady ochrony zaufania na gruncie prawa karnego w perspektywie internalizacji norm prawnych jako warunku jej efektywności*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/1.
- Cieślak M., *Kara. Istota. Cel. Uzasadnienie*, Gdańsk 2011.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971.
- Daszkiewicz W., *Glosa do uchwały składu 7 sędziów z 27 IV 1961, VI KO 2/61*, „Państwo i Prawo” 1962/4.
- Dudek D., *Glosa do wyroku TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 21/99*, „Przegląd Sejmowy” 2001/6.
- Działocha K., *Państwo prawne w warunkach zmian zasadniczych systemu prawa RP*, „Państwo i Prawo” 1992/1.
- Działocha K., Gromski W., *Niepozytywistyczna koncepcja państwa prawnego a Trybunał Konstytucyjny*, „Państwo i Prawo” 1995/3.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998.
- Geiger T., *Verjährungsprobleme von in der DDR begangenen Straftaten*, „Juristische Rundschau” 1992.
- Jackowski M., *Zasada ochrony praw nabytych w polskim prawie konstytucyjnym*, „Przegląd Sejmowy” 2008/1.
- Kędziński J., *Niestety, ta nowelizacja może wejść w życie*, „Palestra” 2023/7.
- Kulik M., *Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym*, Warszawa 2014.
- Lachowski J., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010.
- Łętowska E., *Polityczne aspekty prawa intertemporalnego. Państwo – prawo – obywatel*, Wrocław – Warszawa – Gdańsk – Kraków – Łódź 1989.

- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938.
- Maroń G., *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011.
- Morawska E., *Glosa do wyroku TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 21/99*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2001/3.
- Morawska E., *Klauzula demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003.
- Nowacki J., *Rządy prawa. Dwa problemy*, Katowice 1995.
- Nowikowski I., *Terminy w kodeksie postępowania karnego*, Lublin 1988.
- Oniszczyk J., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2000.
- Oniszczyk J., *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego w latach 1986–1996*, Warszawa 1998.
- Oniszczyk J., *Państwo prawne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 1996.
- Papierkowski Z., *Kolizja przepisów ustawowych według projektu k.k.*, „Państwo i Prawo” 1956/8–9.
- Rybak A., *Niektóre problemy międzyczasowego prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2001/12.
- Spotowski A., *Zasada lex retro non agit (geneza, uzasadnienie, zasięg)*, „Palestra” 1985/9.
- Stefaniuk M., *Zasada odpowiedniego vacatio legis jako element zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i tworzonego przez nie prawa*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/25 (1).
- Stefański R.A., *Ustawa względniejsza dla sprawcy*, „Prokuratura i Prawo” 1995/9.
- Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1979.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1989.
- Tkacz S., *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014.
- Tobor Z., *Teoretyczne problemy legalności*, Katowice 1998.
- Wąsek A., *W gąszczu problematyki przedawnienia w prawie karnym [w:] Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszałka*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003.
- Wiak K., Gądzik Z., *Zmiany w zakresie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia kary w nowelizacji kodeksu karnego z 7 lipca 2022 r.*, „Probacja” 2023/1.
- Wiatrowski P., *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.
- Wolter W., *Prawo karne – zarys wykładu systematycznego. Część ogólna*, Warszawa 1947.
- Wrótkowska S., *Zarys koncepcji państwa prawnego w polskiej literaturze politycznej i prawnej [w:] Polskie dyskusje o państwie prawa*, red. S. Wrótkowska, Poznań 1995.
- Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.
- Wróbel W., *Z zagadnień retroaktywności prawa karnego*, „Przegląd Sądowy” 1993/4.
- Wróblewski J., *Zmiany społeczne a prawo*, „Państwo i Prawo” 1984/11.
- Zakrzewska J., *Konstytucyjna zasada państwa prawnego w praktyce Trybunału Konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 1992/7.
- Zakrzewska J., *Państwo prawa a nowa konstytucja [w:] Prawo w zmieniającym się społeczeństwie*, red. G. Skąpska, Kraków 1992.
- Zakrzewska J., *Trybunał Konstytucyjny – konstytucja – państwo prawa*, „Państwo i Prawo” 1992/1.